

Nie trudno się nie zgodzić, iż zakładanie jest najniebezpieczniejsze ze zniewoleń. Pytając jednak o miejsce występowania tej *niepowątpiewalności*, wypadkową i potwierdzeniem dla Tischnera, jest sposób życia. Bycie bowiem sobą jest sposobem istnienia dobra, któremu służy też wolność. Stosunek człowieka do prawdy, w tym widzenie w niej wartości najwyższej,

fundamentalnej i niepoświęcanej, stanowi zadanie wynikające z wypełniania powołania osoby – bez zniewoleń kłamstw i innych iluzji. Za krakowskim myślicielem można więc na koniec powtórzyć, że wolność jest z prawdy i: „tak jak prawda jest dla człowieka kluczem do świata, tak wolność jest kluczem, który wartości otwiera drogę w głąb człowieka”²⁴.

Ks. mgr lic. Wojciech Prawda – doktorant z teologii moralnej na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie.

ks. Karol Piłat

Stanisława Olejnika ujęcie etosu Polaków

W życiu człowieka szczególne miejsce zajmują wartości. Mają wpływ zarówno na życie jednostki, jak i całych społeczeństw. Według określonych ideałów funkcjonują narody. Wartości istnieją od dawien dawna, są przekazywane z pokolenia na pokolenie, a ludzki umysł w miarę rozwoju odkrywa je i stosuje się do nich. Opierając się na danych wzorcach człowiek dąży do doskonałości, stara się być swego rodzaju wzorem do naśladowania dla innych.

Wartości uwarunkowane są indywidualnym podejściem do świata i życia. Wiele zależy od środowiska czy kultury w jakiej dany człowiek funkcjonuje.

Te ideały to swego rodzaju zbiór zasad znajdujących się w Piśmie Świętym, z którego ludzkość od tysięcy lat czerpie wszelkie wzorce zachowań

i style życia. To również literatura, filmy, sztuka są miejscem do którego ludzie sięgają by dowiedzieć się jak postępować by ich życie miało jak najwyższą jakość. Poeci, pisarze, kapłani w swoich pracach literackich i naukowych pokazują wartościowe postępowanie człowieka, ale zwracają również uwagę na zagrożenia jakie dla istniejących wartości niesie rozwój świata.

1. Definicja etosu

Etos jest słowem pochodzącym z języka greckiego i oznacza zbiór zasad lub usposobienie. Zjawisko to towarzyszy ludziom od dawnych czasów jako zespół ideałów i wzorców postępowania obowiązujących, bądź realizowanych w danym społeczeństwie. Te idealne wzorce kulturowe są jasno

²⁴ Tenże, *Świat ludzkiej nadziei*, Kraków 1992, s. 65.

określone, uwidaczniają wartości istniejące w życiu jednostki albo całej grupy oraz kształtują jej styl życia. Wpływają na procesy społeczne. Jako etos rozumie się wynikające z norm reguły działania charakterystyczne dla danych kultur czy kategorii zawodowych (etos nauczyciela, lekarza)¹.

W filozofii Platona i Arystotelesa pojęcie to odnosiło się do codziennych praktyk, wiązało z kwestiami normatywnymi, z pozytywnie ocenianymi wartościami. Natomiast w socjologii pojawiło się dzięki Maxowi Weberowi, który opisywał w swojej pozycji *Etyka protestancka a duch kapitalizmu* za jego pomocą określony sposób życia konkretnych grup społecznych. Pojęcie to określa zatem utrwalone sposoby działania konkretnych grup czy społeczności, pomijając jednak działalność grup łamiących ogólnie przyjęte w danym społeczeństwie normy, jak np. zorganizowane grupy przestępcze.

Od lat 70. XX wieku problem etosu bada się z jednej strony jako kwestię adaptacji dawnych stylów życia do nowych czasów, z drugiej kwestię nowych form w stylach życia i ich wpływu na zmiany społeczne. Współcześnie jako pojęcie etyczne etos ma dwa główne znaczenia. Pierwsze to prawość moralna danej grupy ludzi w określonym środowisku, oceniana poprzez zapatrywania i przekonania moralne uważane w tej grupie za normę (np. etos lekarski, nauczycielski, grupy etnicznej, wspólnoty religijnej, narodu) oraz drugie to faktyczne uznanie i praktykowanie powinności moralnej, a więc poprawność moralną rzeczywistego postępowania ludzi w świetle norm obiektywnie obowiązujących. Do elementów tak pojętego etosu należą zasady moralne w ich

historycznej konkretyzacji, przekonania moralne np. dotyczące pojęć dobra i zła, winy i kary, postawy i style życia².

Pojęcie etosu, rozumianego jako charakterystyczny dla danej grupy społecznej wzór kulturowy lub obowiązujący styl życia, zaproponował William Graham Sumner amerykański socjolog badający zjawiska towarzyszące tworzeniu i funkcjonowaniu ludzkich zbiorowości. Dla niego etos był tożsamy z obyczajem. Według Sumnera, każde społeczeństwo posiada zbiór charakterystycznych dla siebie zwyczajów i reguł moralnych wynikających z lokalnych tradycji. Nie powinny być one uznawane za lepsze lub gorsze od innych, a państwo może wspierać zwyczaje i reguły moralne, ale nie powinno ich zmieniać. W podobny sposób etos rozumiała Maria Ossowska polska etyk oraz socjolog moralności. Przestrzegała ona przed myleniem go z pojęciem etyki³.

2. Etos według Jana Pawła II

Dzieło odnowy moralnej narodu prowadzi Kościół. Kształci elity religijne, prowadzi ruchy i wspólnoty, których członkowie swoim życiem i postępowaniem dają przykład ogółowi. Ogromną rolę w obronie etosu narodu polskiego odegrał papież Jan Paweł II. Jako głowa Kościoła stał się przykładem do przeciwstawienia się demoralizacji i motywacją do moralnego odrodzenia narodu. Podczas każdej pielgrzymki do Ojczyzny wspominał obraz etosu obyczajowości Polaków. W jego rozważaniach można wyróżnić dwie nakładające się na siebie płaszczyzny: historyczną – ukształtowaną w przeszłości postawę polskiego etosu oraz współczesne normy moralne nakładające się na nią.

¹ Por. J. Nagórny, *O teologię życia zawodowego*, „Roczniki Teologiczne” 43:1996 z. 3, s. 56-57.

² Por. A. Derdziuk, *Etyka zawodowa*, w: *Leksykon obywatela*, red. S. Serafin, B. Szmulik, Warszawa 2008, s. 5-6.

³ M. Ossowska, *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 1973.

Etos Polaków charakteryzuje więc wrażliwość na godność człowieka, jego wolność, sprawiedliwość i solidarność. Polacy odznaczają się też konsekwencją w swych dążeniach do zachowania podstawowych wartości moralnych, o czym świadczy fakt, że to „wołanie obudzonych sumień zabrzmiało tak potężnie, iż stworzyło przestrzeń upragnionej wolności”, czego efektem jest „nowa Polska, którą dzisiaj tak bardzo się radujemy i z której jesteśmy dumni”⁴

Charakterystyczną cechą polskiego etosu walki o wolność i fundamentalne wartości jest też to, że polska Solidarność „wybrała drogę pokojowej walki o prawa człowieka i całego narodu. Wybrała także zasadę, jakże powszechnie wtedy akceptowaną, że «nie ma wolności bez solidarności»”.⁵ Polaków charakteryzuje też swoisty internacjonalizm – troska o inne narody i ich los. To przecież u nas zrodziła się „Solidarność”, która stała się przełomowym wydarzeniem w historii nie tylko naszego narodu, ale i całej Europy.

Naczelną wartością, na której Polacy opierali swój etos stała się wiara w Boga. Słowo Boże było źródłem ich moralności, a wiara religijna kształtowała obyczajowość naszego narodu. Wartości i korzenie ideowe tkwiące w etosie polskim, o których warto wspomnieć, to również podwaliny moralności polskiej – chrzest i związana z nim religia chrześcijańska z Chrystusem, Jego Ewangelią, Dekalogiem. „wzniosłe wskazania moralne: Dekalog, Chrystusowe przykazanie miłości i co równie ważne – wzór życia w Chrystusie. Przekazywał je Kościół w katechezie, w liturgii słowa i sakramentów, w całej w ogóle posłudze duszpasterskiej. Przenikały one powoli, coraz głębiej w złoza duchowe narodu i ukształtowały sam rdzeń jego etosu”⁶.

W etos Polaków wpisany jest też duch ofiary. Polacy, broniąc wyznawanych wartości, gotowi byli do najwyższej ofiary – cierpienia i daniny życia. Stąd historia Polski tak licznie naznaczona jest męczeństwem. Męczennikiem jest każdy człowiek cierpiący dla sprawiedliwości, gdy w zamian za wierność swoim ideałom „doświadcza upokorzeń, oburzany jest obelgami, wyśmiewany w swoim środowisku, doznaje niezrozumienia nieraz nawet od najbliższych. Gdy naraża się na sprzeciw, niepopularność i inne przykre konsekwencje”⁷.

Przywołane przez Jana Pawła II postawy i cechy Polaków ukazują historyczne i aksjologiczne podstawy etosu naszego narodu. Wiele z nich przetrwało do dziś i charakteryzuje naszych rodaków współcześnie. Istnieje jednak szereg form nieposzanowania zasad i wartości moralnych, co powoduje niesprawiedliwość i krzywdę.

Ksiądz Olejnik a etos Polaków

Przyjacielem Ojca Świętego był ks. Stanisław Olejnik, który ponad 60 lat swojego życia poświęcił teologii moralnej i związanym z nią zagadnieniom. Warto docenić ogromny wkład Ks. Profesora w rozwój i ukształtowanie teologii moralnej w Polsce. To, co łączy te dwie wybitne postacie, to również odwoływanie się do etosu Polaków.

Jedną z pierwszych relacji księdza Olejnika z przeszłości polskiej myśli teologicznomoralnej był artykuł *Ostatnie półwiecze katolickiej myśli etycznej w Polsce*, opublikowany w „Ateneum Kapłańskim” z racji jubileuszu pięćdziesięciolecia powołania do życia tego czasopisma⁸.

⁴ Przemówienie powitalne, w: „Bóg jest miłością”. VII pielgrzymka do ojczyzny, opr. J. Gómy, Olsztyn 1999.

⁵ Jan Paweł II, *Przemówienie w Parlamencie*, Warszawa 1999.

⁶ S. Olejnik, *Teologia moralna fundamentalna*, Włocławek 1998, s. 160.

⁷ Jan Paweł II, Homilia, Bydgoszcz 1999.

⁸ S. Olejnik, *Ostatnie półwiecze katolickiej myśli etycznej w Polsce*, „Ateneum Kapłańskie” 51:1959 t. 58, s. 105.

Pozycja jest bardzo obszerna i obejmuje wyliczenie najważniejszych osiągnięć polskich autorów w zakresie refleksji. Ks. Olejnik docenia początki prowadzonych badań, ale krytycznie ocenia stan polskiej moralistyki stwierdzając, że nie ma w Polsce cierpliwych i sumiennych badaczy na miarę Odon Lottina i Martina Grabmanna⁹. Profesor zauważa brak prowadzonych badań nad etosem Żydów i Romów w Polsce. Stwierdza: „głęboka zaduma nad tym, co pozostało w spuściźnie po pracy dwóch przeszło pokoleń polskich moralistów katolickich, winna i może być dla obecnego pokolenia zaczynem nowej pracy i pobudką mobilizującą do większych i lepiej przemyślanych i zorganizowanych wysiłków”¹⁰.

Etos Polaków zajmował bardzo ważne miejsce w pracy naukowej księdza Stanisława Olejnika. Troska o wartości Polaków skłaniała go do zabierania głosu w tej sprawie zarówno w artykułach naukowych, jak kazaniach czy też pozycjach publicystycznych nawołujących do odnowy moralnej narodu. W publikacji *Etos Narodu u schyłku XX wieku*, książkę Profesor wskazał na potrzebę tego typu refleksji, która bierze pod uwagę mentalność narodu, najważniejsze zagrożenia oraz drogi ich przezwyciężenia. Potwierdzają to słowa „można Polakom zarzucić dokonywanie zbyt łatwych syntez, wy prowadzanie wniosków z zaskakująco uproszczonej indukcji, uogólnianie nielicznych danych, dedukowanie z przesłanek, niekiedy w sposób oczywisty niepewnych”¹¹. Troska o przyszłość narodu powinna się objawiać w postaci odnowy moralnej przeciwstawiającej

ateistycznemu nihilizmowi ewangeliczne wartości już od wieków zakorzenione w kulturze Polski¹².

Jednym z rodzajów etosu jakie wymienia Stanisław Olejnik jest patriotyzm. Profesor uważa, że taka postawa miłości Polaków do Ojczyzny jest uznawana nawet przez zagranicznych obserwatorów. Patriotyzm tkwi w podświadomości Polaków. Jest bardzo związany ze sferą emocjonalną. „To życzliwe i troskliwe nastawienie do kraju rodzinnego oraz narodu, jego dziejów i obecnej rzeczywistości”¹³. Polacy hucznie świętują kolejne rocznice ważnych wydarzeń z dziejów Ojczyzny, potrafią publicznie okazywać swą radość, przywiązanie do kraju. Mobilizują się by świętować, ale ich miłość do ziemi ojczystej objawia się również chęcią niesienia jej pomocy w momencie, kiedy tego potrzebuje, „w sytuacjach wielkiego zagrożenia społeczeństwa, jego bytu, jego tożsamości narodowej”¹⁴. Ludność potrafi wtedy współpracować ze sobą pomimo różnic w poglądach. Wszyscy stają się jednością aby ochronić Ojczyznę przed grożącym jej niebezpieczeństwem. Wielu Polaków przebywa za granicą, ale w szczególnych momentach chętnie wspierają rodaków mieszkających w Polsce. „Wśród społeczności naturalnych najbliższą po rodzinie jest wspólnota terytorialna nazywana ojczyźnianą. Ludność, która ją tworzy, stanowi naród, istotny składnik wspólnoty ojczyźnianej”¹⁵. Naród polski wiele przeszedł w swojej historii ale zawsze dzięki poczuciu przynależności, dzięki bliskości i wspieraniu siebie na różnych płaszczyznach

⁹ Tamże, s. 143.

¹⁰ Tamże, s. 146.

¹¹ S. Olejnik, *Etos Narodu u schyłku XX wieku*, w: *Człowiek – Sumienie – Wartości. Materiały z symposium KUL 2-3 XII 1996 r.*, red. J. Nagórny, A. Derdziuk, Lublin 1997, s. 51.

¹² Tamże.

¹³ S. Olejnik, *Teologia moralna fundamentalna*, Włocławek 1998, s. 150.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ S. Olejnik, *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000, s. 349.

potrafił wyjść z opresji cało. Mimo wielu przeciwności zwyciężał i odbudowywał swą Ojczyznę nazywając matką albo krajem macierzystym. Jest to wyraz uczuć jakimi darzy ją naród. „W świadomości wiary ta «matka-ojczyzna» jawi się jako wielki dar Boży stwarzający całemu narodowi i poszczególnym jego członkom możliwość egzystencji, życia i rozwoju”¹⁶. To miejsce pozwalające spokojnie żyć, wychowywać dzieci, cieszyć się pięknem natury. Ojczyzna matka to miejsce, w którym każdy zostawia kawałek siebie i każdy może coś dla siebie znaleźć. Tu człowiek się rozwija, poznaje świat, nawiązuje relacje społeczne, uczy się i staje wartościowym obywatelem. „Ojczyzna to jedność kulturowa, historyczno-moralna, to społeczność nieformalna o charakterze wspólnotowym; istotną więzią nie są w niej zatem prawa i władza, lecz tradycja, kultura, wiara i obyczaj”¹⁷. Jak pisze ks. Olejnik termin ojczyzna pochodzący od słowa ojciec, wskazuje na źródło ludzkiego życia, na rodzinę, pochodzenie. Więź duchowa, poczucie wspólnoty i solidarności z jakimś narodem stanowi o ojczyźnie”¹⁸.

Zarówno w przeszłości, jak i w czasach obecnych widać jak wielka jest duma narodowa. Cieszymy się z wszelkiego rodzaju sukcesów odnoszonych przez naszych współbraci na różnych płaszczyznach życia – nauka, sport, sztuka. Tę radość i zarazem dumę potrafimy okazywać publicznie, nie wstydzimy się. Ksiądz Olejnik zwraca uwagę na istniejący problem emigracji. Wielu Polaków opuściło kraj ze względów finansowych. Praca za granicą zapewnia lepszy byt ich rodzinom, ale osoby przebywające na emigracji tęsknią. Z miłością, cie-

plem mówią o swym przywiązaniu do kraju, chętnie wracają kiedy tylko jest ku temu okazja. „przeciętny Polak czuje się tak silnie związany, jakby zrośnięty z Ojczyzną, że jest niejako dysponowany psychicznie do utożsamiania się z nią w jej warstwie narodowej”¹⁹. Zawsze wykazuje gotowość do pomocy swoim rodakom, do wystąpienia w obronie kraju z którego pochodzą pomimo, iż często jest oddalony o setki kilometrów. Według ks. Olejnika „Poczucie przynależności do narodu wyraża się między innymi w tym, że Polacy są skłonni wszędzie i we wszystkim widzieć powiązanie ze *sprawą ojczystą*”²⁰. Objawia się to w różnych dziedzinach kultury – literaturze pięknej, muzyce. Mickiewicz, Słowacki, Żeromski, Sienkiewicz, Chopin w piękny sposób pokazali w swej twórczości jak ważną rolę pełni w życiu Polaka Ojczyzna. Wszelkiego rodzaju wydarzenia zarówno pozytywne, jak i negatywne, momenty świetności, jak i klęsk zapisały wiele kart historii narodu polskiego. Na przełomie wieków zmieniały się obyczaje i moralność. Niestety czasy wojny, komunizmu oraz otwarcie na wpływy zachodnie stały się zagrożeniem dla etosu narodowego. Często dążąc do realizacji konkretnych celów za bardzo liczył się przypadek, a za mało rozum i zdrowy rozsądek. Najczęściej dopiero po szkodzie człowiek stawał się mądrzejszy, zaczynał rozumieć co się wydarzyło. Tak właśnie jest z Polakami. Od najdawniejszych czasów cechuje ich lekkomyślność i beztroska. Często najpierw podejmowane są konkretne decyzje, a dopiero później następuje analizowanie i myślenie. Czy coś można było zrobić inaczej, lepiej, z korzyścią dla wszystkich.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże, s. 350.

¹⁸ Tamże, s. 351.

¹⁹ S. Olejnik, *Teologia moralna fundamentalna*, Włocławek 1998 s. 150.

²⁰ Tamże, s. 151.

Jako słabość polskiego etosu wymieniona jest niewytrwałość. Jak pisze ks. Olejnik, tę cechę stwierdził u narodu polskiego już Maciej Kazimierz Sarbiewski – światowej sławy polski poeta i teoretyk literatury baroku. Polacy często zmieniają decyzje, przerywają już podjęte działania, mają trudności z doprowadzeniem działań do końca i zakończeniem ich pozytywnie. Widać to zarówno u jednostki, jak i całego narodu. Brak nam mocnego charakteru, siły ducha. Często rezygnujemy z czegoś bez powodu, wycofujemy się z działań bo dochodzimy do wniosku, że są one bezsensowne, nikomu niepotrzebne, bo się narazimy, zniechęcimy do siebie otoczenie robiąc daną rzecz do końca.

Duchowny widzi problem również w etosie pracy. Brak zaangażowania i szcunku do niej, do bycia solidnym w wykonywaniu konkretnych zajęć. Aktualnie często sami rodzice, chcąc dla dziecka tego, co najlepsze ograniczają mu wszelkiego rodzaju prace i odpowiedzialności. Mały człowiek staje się niezaradny, nie czuje a jednocześnie nie potrafi robić wielu rzeczy, bo zawsze był wyręczany. Tak naprawdę często już jako dorosła osoba nie wie, ile trzeba włożyć wysiłku, aby zarobić uczciwie na życie. Tak, jak zauważył ksiądz Olejnik, w narodzie polskim zanika etos pracy. Aktualnie praca to swego rodzaju walka o byt i przetrwanie, nie dająca satysfakcji, czy radości jak to na przykład było w pozytywizmie. Warto zwrócić również uwagę na poszanowanie pracy innych. Doceniać ją. Ludzie powinni umieć dzielić się wynikami swoich działań i cieszyć z osiągnięć zarówno własnych, jak i cudzych. Niestety praca coraz częściej nie jest przyjemnością, a przykrym obowiązkiem, przymusem dającym jedynie możliwość przeżycia. Wszyscy pracownicy powinni być traktowani na równi, godnie bo inaczej rodzi się niezdrowa rywalizacja, zanikają wszelkie wartości, zanika etos pracy. Zarówno pracodawcy, jak i pracownicy powinni

działać we wspólnej wierze. Praca w literaturze była ukazana jako sens życia, potrzeba dowartościowania, dawała radość i spełnienie wielu jednostkom. Taki sposób jej postrzegania niestety we współczesnym świecie zanika.

Wady i zalety w etosie Polaków

Obok pozytywnych wartości istnieją niestety wady. Ksiądz Olejnik wytyka Polakom te, które niszczą ideały i wartości. Między innymi jest to alkoholizm. Zjawisko zakorzenione w historii Polski już od czasów szlacheckich, kiedy to był bardzo powszechny. Wtedy stawał się przyczyną waśni między rodami, dziś też niszczy rodziny, wprowadza zamęt, staje się przyczyną chorób, śmierci, smutku, rozstań. Alkoholizm zabija to, co dobre, staje się przykrym doświadczeniem zarówno dla dorosłych, jak i dzieci. Uzależnienie niszczy więzi międzyludzkie. Szukając szczęścia w alkoholu człowiek uzależniony przestaje dostrzegać to, co dobre wokół niego.

Nieuczciwość to kolejna wada narodowa. Ogarnęła ona różne warstwy społeczne. Kradną i oszukują nie tylko osoby biedne czy potrzebujące, ale bardzo często wysoko postawione, żyjące godnie i w dostatku. Ludzie coraz częściej myślą tylko o własnych potrzebach. Postępują nieuczciwie w stosunku do bliźnich, aby osiągnąć korzyści dla siebie. Liczę się ja i moje potrzeby. Kolega, sąsiad, pracownik są na drugim miejscu, gorsi. Nieuczciwość staje się czymś powszechnym, a zachowania z nią związane postrzegane jako coś naturalnego.

Jako główne wady moralne wymienia ksiądz Olejnik również samowielbienie, zawiść, skłonność do sporów, czyli tak często opisywane w literaturze staropolskiej pieniactwo. Często nie dostrzegamy, że źle postępujemy, lecz winimy wszystkich dookoła za nasze problemy i na nich zrzucamy wszelkie żale. Człowiek nie potrafi

pogodzić się z rzeczywistością, szuka winnych dookoła wybielając siebie. Widzi „żdźbło w oku bliźniego a belki w swoim nie dostrzega” (Mt 7,3-5). Łączy się to ze wspomnianymi wyżej pijanstwem i nieuczciwością. „Ja” coraz częściej jest na pierwszym miejscu, a krzywdy wyrządzone bliźniemu nie są istotne, nie mają znaczenia, nie są w stanie zakłócić mojego życia.

Ogromnym zagrożeniem dla etosu Polaka „stało się szerokie otwarcie kraju ku płynącemu z Zachodu ateizmowi praktycznemu i laicyzacji życia, co zagroziło religijności i wierze narodu”²¹. Nasza religia ma charakter społeczno-tradycyjny dlatego tego typu praktyki stanowią dla niej poważne zagrożenie. Jest nim również ideologia pieniądza. Brak jakiegokolwiek skrępowania w bogaceniu się, wolność w korzystaniu z życia i wszelkich możliwości, jakie przynosi ze sobą Zachód i czerpane stamtąd wzorce. Coraz częściej osoby bardzo wierzące dokonują wyborów wśród przykazań i wzorców moralnych. Ludzie dowolnie je interpretują, tak aby było lepiej, korzystniej dla nich. Prowadzi to często do wszelkiego rodzaju przestępstw. Zabójstwa, kradzieże, napady z bronią w ręku, zabijanie dzieci nienarodzonych, wszystko to jest poważnym zagrożeniem dla etosu Polaka. Jako groźbę można wymienić również wszelkiego rodzaju rozrywki masowe: seks, erotykę, które nazywa się miłością, stawia się ponad rodziną. „Potęguje się w Polsce zagrożenie dla małżeństwa i rodziny, w ich istotnych wartościach, takich jak: miłość oblubieńcza, wierna i płodna, czy też więź nierozzerwalnej jedności w małżeństwie”²². Coraz częściej ludzie nie szanują małżeństwa.

Rozwody i wszelkiego rodzaju rozstania to najczęściej cierpienie, krzywda najmłodszych. Dzieci zostają pozbawione miłości dwojga rodziców, często nie rozumieją co się dzieje, potrafią obwiniać siebie o taki stan rzeczy. Rodzina nie przedstawia już takiej wartości jak jeszcze kilkanaście lat temu.

„Zagrożenia dotyczące naród w sferze etosu są liczne, a niektóre nawet bardzo poważne”²³. Kryzys ten nie sięgnął jednak jeszcze do głębi ducha narodowego, nie dotknął samego rdzenia polskiego etosu, dlatego Stanisław Olejnik dostrzega wiele pozytywów w etosie narodu polskiego.

Pozytywne treści etosu narodowego trzeba zacząć od tego co nazywamy – idealizmem. „Praktycznym wyrazem idealizmu jest wartość, którą odwieczna chrześcijańska myśl moralna nazywa wielkodusznością, w jej szczytowych zaś przejawach heroizmem lub bohaterstwem”²⁴. W narodzie jest wiele osób, które można nazwać idealistami, osobami, które są zdolne do bezinteresownych i wymagających osobistego poświęcenia ofiar. To ta druga część społeczeństwa, która nie zważa na własne korzyści i nie oskarża innych o swoje niepowodzenia, ale potrafi pomagać, dzielić się. Do cech wartościowych zaliczyć można również życzliwość – miłość bliźniego objawiającą się głównie wobec cierpiących, prześladowanych i skrzywdzonych przez los. Tutaj pojawia się grupa Polaków wrażliwych na ludzką krzywdę, potrafiących się zjednoczyć i często mimo własnej biedy i niedostatków pomagać innym. To oznaka ofiarności – kolejnej pozytywnej cechy. Czasami jak uboga wdowa potrafimy oddać ostatni grosz by pomóc.

²¹ Tamże, s. 156.

²² Tamże, s. 159.

²³ Tamże, s. 160.

²⁴ Tamże, s. 162.

Za dowód polskiej życzliwości uznawana jest tolerancja religijna, nie spotykana w takiej skali w innych krajach. Jan Paweł II podczas jednej z pielgrzymek stwierdził, że to „jeden z głównych rysów naszego etosu narodowego”²⁵. Polacy podchodzą z życzliwością i szacunkiem do osób innych wyznań. Czasy się zmieniają. Społeczeństwo stara się poznać inne religie, aby z szacunkiem traktować ich wyznawców przebywających w naszej Ojczyźnie, jak również w zetknięciu z daną religią w ich krajach, które coraz częściej odwiedzamy.

Jako cechę wartościową, chwaloną przez cudzoziemców od lat, ksiądz Olejnik wymienia polską gościnność. Jest ona niezwykle ważna w relacjach międzyludzkich. Cecha ta pochodzi jeszcze z okresu Polski sarmackiej. Gościnność wtedy była sprawą honoru, była wyrazem grzeczności, jak również okazją do kolejnej biesiady. Do dziś chleb i sól pozostały symbolami polskiej życzliwości. Pomimo, że czasy się zmieniają i ludzie mają coraz mniej czasu dla bliskich, to zawsze znajdzie się czas na wspólne spędzenie świąt, imienin czy rocznic. Zawsze towarzyszy takim spotkaniom dobra zabawa i suto zastawiony stół. Taką gościnność, tolerancję, otwartość na drugiego człowieka Polacy mają we krwi. Odziedziczyli po przodkach. Z Olejnikiem w kwestii polskiej gościnności zgadza się wielu cudzoziemców, dla których często Polska staje się drugą ojczyzną. Czują, że są tu mile widziani.

Jako element etosu narodu polskiego Stanisław Olejnik wymienia kulturę. To element odrębności każdego narodu. Poszczególne społeczności mają charakterystyczne kultury

wyróżniające daną społeczność spośród innych. „Kultura to pewne rodzaje działań i wytworów względnie trwałych, a uznawanych za cenne, pożyteczne, czy w ogóle dobre”²⁶. Jak pisze ks. Olejnik, według Soboru Watykańskiego II, to przez kulturę człowiek dochodzi do pełni swego człowieczeństwa i udoskonala swoje istnienie. Wnosi ona bowiem w jego życie treści aksjologiczne, czyli wielorakie wartości. Istnieje chrześcijańska hierarchia wartości dotycząca życia społecznego. Papież Jan Paweł II w encyklice „*Evangelium vitae*” wyodrębnia trzy podstawowe kręgi kultury: materialny, witalny i duchowy. Kultura materialna ma za tworzywo materię, a jej podstawowym wyrazem jest technika. Kultura witalna dotyczy życia, utrzymania sprawności, piękna, rozwoju życia ludzkiego. Kultura duchowa wreszcie dotyczy zjawisk i wartości życia duchowego”²⁷.

Ksiądz Olejnik stwierdza, że podstaw tożsamości narodowej najprawdopodobniej trzeba szukać w kulturze duchowej i jej podstawowej wartości zwanej prawdą. Wartość tę osiąga się przez badania naukowe i refleksję filozoficzno-teologiczną. Ważniejsza od wiedzy specjalistycznej jest mądrość, którą Sobór Watykański II uznał za jedną z naczelných norm kultury. „W mądrości zawiera się zarówno prawidłowość myślenia oparta na uznaniu realizmu poznawczego, jak i poczucie bezwarunkowego zobowiązania wobec prawdy”²⁸. Ważne jest by w życiu kierować się rozumem. Potrafić mądrze wybrać między dobrem i złem, pomiędzy tym co mnie wzmocni duchowo i moralnie, a tym co mnie sprowadzi na drogę złą. Jan Paweł II

²⁵ Tamże, s. 163.

²⁶ S. Olejnik, *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000, s. 353.

²⁷ Tamże, s. 354.

²⁸ Tamże, s. 355.

w encyklice „Fides et ratio” napisał, że rozum wspomagany przez wiarę sięga ku poznaniu Boga. To znaczy, że ważna jest również kultura moralna. W jej świetle ocenia się nie tylko czyny ale również zamierzenia. „Jeśli celem kultury jest rozwój osobowości i ludzkiej wspólnoty, a na straży tego stoi moralność, ona stanowi wartość i normę dla całej kultury ludzkiej”²⁹. Kultura religijna stanowi zespół wartości znajdujących się zarówno w umyśle, jak i w sercu, postępowaniu człowieka. Wszystko to jednak stanowi wyraz lub inspirację Wartości Absolutnej. Czynniki religijny jest podstawowym wymiarem kultury. Odcięcie się od wiary, czy Boga mogłoby spowodować jej zanik. Są one inspiracją, motorem, swego rodzaju natchnieniem dla mądrości życiowej, życia duchowego, sztuki, moralności życia³⁰. Ważnym faktem jest, że Chrystus przyjmując naturę ludzką włączył się w dzieje człowieka, włączył się w kulturę narodu polskiego. Powinniśmy dostrzegać obecność Chrystusa w naszym życiu i korzystać z tego co nam przekazuje, co daje w Słowie Bożym. Chrystus mieszkający w duszy człowieka „poprzez wiarę wnosi do kultury duchowej bezcenną wartość prawdy objawionej, prawdy o Bogu, człowieku i świecie. Jest On źródłem i Nauczycielem autentycznej i pełnej prawdy”³¹, a wiara w Chrystusa ma duży wpływ na kulturę. Uszlachetnia ją, jak powiedział Jan Ruskin. Im wiara mocniejsza, autentyczniejsza, żywa tym większy, bardziej twórczy wpływ wywiera na rozwój i bogactwo kultury.

Podsumowanie

Polacy coraz częściej odchodzą od norm usankcjonowanych przez tradycję czy opinię publiczną. Żyją według przekonań własnego sumienia, własnych wyborów i decyzji. Moralność to zdolność odróżniania zachowań, które rozwijają i chronią to, co najistotniejsze: miłość, wolność, prawda, poprzez które człowiek wyrządza krzywdę sobie lub innym. To zdolność świadomego i odpowiedzialnego poruszania się w świecie wartości³². „Zagrożenia dotykające naród w sferze etosu są liczne, a niektóre nawet bardzo poważne”³³. Kryzys ten nie sięgnął jeszcze do głębi ducha narodowego, nie dotknął samego rdzenia polskiego etosu³⁴.

Ksiądz Stanisław Olejnik bardzo dokładnie zajął się motywem etosu Polaków. Nie skupił się tylko na tym, co dobre, na samych pozytywach. Pokazał również wady, które niszczą wartości danego społeczeństwa. Etos narodu polskiego to wartości pielęgnowane od setek lat. Niestety czasy się zmieniają, człowiek inaczej postrzega świat niż jego przodkowie. Niektóre wartości stają się zapomniane, inne przeobrażone tak, by pasowały do współczesności. Niektóre negatywne zachowania stają się ważniejsze od tego co dobre i wartościowe.

Należy pamiętać o wartościach pielęgnowanych od lat w narodzie polskim i robić wszystko, aby przetrwały jeszcze kolejne setki lat. Za przykładem Ojca Świętego Jana Pawła II oraz ks. Olejnika trzeba pielęgnować etos Polaków.

Ks. mgr lic. Karol Piłat – doktorant z teologii moralnej na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie.

²⁹ Tamże, s. 356.

³⁰ Tamże, s. 357.

³¹ Tamże, s. 358.

³² S. Olejnik, *Dar – Wezwanie – Odpowiedź. Teologia Moralna*, Warszawa 1988, s. 13.

³³ Tamże, s. 159.

³⁴ S. Olejnik, *Teologia moralna fundamentalna*, Włocławek 1998, s. 160.